

ELS MALTRACTAMENTS VERS LES PERSONES GRANS A CATALUNYA

Marc contextual

El coneixement de la situació i els estils de vida de la gent gran en el context social i polític dels països desenvolupats ha estat, durant els últims anys, una preocupació constant dels investigadors, dels professionals que atenen aquest col·lectiu i dels responsables de les administracions públiques. Conseqüència lògica si considerem que ens trobem immersos en una societat amb uns nivells d'envelliment molt elevats, sense precedents al llarg de la història moderna. La informació de la que es disposa en aquest sentit és, per tant, nombrosa: no tan sols s'han explorat paràmetres lligats a l'economia en termes de sostenibilitat econòmica, o a la salut en termes de morbiditat i mortalitat, sinó que també s'ha investigat sobre aspectes de caire psicològic, afectiu i emocional que afecten de manera decisiva la dignitat de les persones grans i la seva qualitat de vida.

L'allargament de la vida sovint va acompanyat d'un major desgast físic i psíquic de les persones, la qual cosa deriva cap a un major nivell de dependència a mesura que passen els anys. Però l'augment del nombre de persones grans no té perquè implicar un augment de gent vulnerable i/o amb dependència en la mateixa proporció, ja que la dependència no deriva de l'edat com a únic factor, sinó que també està en relació amb els estils de vida i amb d'altres factors socioeconòmics, essent també directament relacionada amb les millores en els tractaments sanitaris, i per tant és possible que en el futur les taxes de dependència no siguin més elevades que les actuals o fins hi tot pugin reduir-se si s'eliminen factors de risc i s'apliquen procediments de prevenció). El fet d'associar envelliment amb dependència correspon a una visió pessimista i poc real del procés evolutiu d'envellir que està en relació amb la viabilitat o inviabilitat de les estructures actuals per a donar suport i resposta a les necessitats de les persones grans.

Tanmateix, sota aquesta imatge de l'envelliment, sorgeix una realitat que és el maltractament a la gent gran, poc reconeguda i molt oculta socialment, però que comença a aflorar amb tota la seva càrrega dramàtica i quotidiana. Els maltractaments que les persones grans pateixen per part dels seus cuidadors, familiars, institucions i altres, constitueixen una important font de trastorns tan de tipus físic com psíquic i emocional.

Inicialment, són els professionals de primera línia que atenen les demandes de tipus sanitàries, socials, jurídiques, etc., que es troben en contacte directe amb la població d'edat avançada els primers en adonar-se de l'existència d'aquest fenomen i de prendre consciència de la seva magnitud i gravetat. També les administracions públiques i la societat en el seu conjunt comencen a assabentar-se del problema i a plantejar-se la necessitat d'establir mecanismes que permetin, d'una manera coordinada i eficaç, la prevenció, la detecció i la intervenció davant d'aquest problema. I és en aquest punt on ens trobem i on s'emmarca el treball que presentem a continuació: hi ha una consciència generalitzada de l'existència de maltractaments adreçats a persones d'edat avançada, s'intueix que es tracta d'un fenomen important tant en severitat com en quantitat, però l'abordatge és encara incipient i la informació disponible escassa.

No disposem de dades estadístiques sobre la incidència del problema al nostre país, però en els diversos països que han dut a terme estudis de prevalença poblacional (Canadà, Estats Units, Gran Bretanya, Finlàndia) s'estima que la gent gran que pateix maltractament pot situar-se entre un 3% i un 5% del total i que, d'aquest percentatge, només un cas de cada 5 surt a la superfície i és reconegut (fenomen de l'*iceberg*). Les xifres commouen per la magnitud del problema, afecten molta gent, i qüestionen el comportament individual, les relacions interpersonals, comprometen aspectes ètics en la praxi professional i els valors socials imperants. Fins a quin punt els maltractaments estan enquistats en la cultura? Es tracta d'un fenomen conscient o simplement d'una manca d'atenció fortuïta entorn als sentiments i als drets dels altres? Certament, aquesta és una qüestió que ha estat i està

abordada per diferents institucions tant a nivell internacional com nacional, la OMS, la ONU, IMSERSO, entre altres.

A partir d'aquesta i d'altres declaracions que matisen i complementen la declaració dels drets humans s'ha desencadenat tot un seguit de preguntes i respostes, entre elles, la plena consciència de que als inicis d'un nou mil·lenni, la violència i l'abús que pateix la gent gran segueix sent una qüestió pràcticament invisible per al conjunt de la societat. I que és responsabilitat tant de la comunitat científica, com dels professionals i dels poders públics que ho deixi de ser. El maltractament envers les persones més properes no pot ser considerat com un problema de "lleï i ordre" o "un assumpte privat", sinó com un problema social d'ampi abast que ens compromet a tots.

Aquest compromís s'ha de fer palès a diversos nivells de l'estructura social. Tant els responsables de dissenyar les polítiques socials i de gestionar els recursos públics com els professionals que des de diverses disciplines (treball social, sanitat, justícia, policia, entre d'altres) i des d'una privilegiada situació de contacte real amb les persones no s'han de limitar a tractar les conseqüències dels maltractaments, sinó que han de fer una tasca important adreçada a la seva prevenció, detecció i posterior avaluació i intervenció. Així mateix s'han de desenvolupar les estructures que permetin la provisió de serveis (socials, sanitaris, jurídics, policials...) necessaris per donar una resposta adient al problema.

Finalment cal remarcar que l'actual societat amb massa freqüència rebutja reconèixer que és generadora de situacions de maltractaments, i aquesta actitud repercuteix en les famílies, en les institucions i en els professionals que hi treballen.

Una realitat creixent

Segurament són molts els factors d'índole individual i estructural que aboquen a patir o exercir algun tipus de maltractament. Els experts preveuen que en els propers anys l'existència de maltractaments envers la gent gran –i la seva constatació– s'incrementarà considerablement degut, en part, a una major sensibilització social i, en part, a la confluència de diversos elements entre els que citem com a més rellevants l'increment progressiu de l'envelliment i l'augment de la taxa de sobreenvelliment de la població, així com els canvis experimentats tant per l'estructura familiar com per l'assignació tradicional de rols entre els seus membres

L'envelliment i sobreenvelliment progressius de la població i el consegüent increment de les persones dependents

Durant el segle XX l'esperança de vida en la societat occidental va augmentar de forma molt significativa. A Espanya, des dels anys 50 fins l'actualitat, ho ha fet en uns 20 anys. Diversos factors demogràfics i socials, com ara el descens de la natalitat i de la mortalitat general, juntament amb l'aplicació de les noves tecnologies i els avenços clínics i científics, han tingut com a conseqüència l'increment, en termes absoluts i percentuals, del nombre de persones ancianes dins de l'estructura poblacional. L'any 2001 a Espanya hi havia 7.037.553 majors de 65 anys, representant un 17,1% de la població. A Catalunya, la proporció és encara major, amb 1.107.728 persones, un 17,4% del total de la població catalana, i un índex d'envelliment del 128% (INE, 2003). I no es preveu un canvi de tendència a curt o mig termini: les previsions demogràfiques assenyalen que en els propers 25 anys aquest col·lectiu creixerà d'un 21,7% (dels 7 milions actuals es passaria a 9,4 milions al 2025) i d'un 31% més d'aquí al 2050 (12,8 milions d'ancians).

L'allargament de la vida sovint va acompanyada d'un major desgast físic i psíquic de les persones, la qual cosa deriva cap a un major nivell de dependència i vulnerabilitat a mesura que passen els anys. La persona dependent es definida per el Consell d'Europa com "aquella que, per raons lligades a la manca o pèrdua de capacitat física,

psíquica o intel·lectual, te necessitat d'una assistència o ajut important per la realització de les activitats de la vida diària. Tanmateix, aquest augment del nombre de persones de més de 65 anys no té perquè implicar un augment de gent vulnerable en la mateixa proporció, ja que tot depèn de les capacitats de les persones i del lloc que la societat les hi assigni. A més, la gent gran no és un grup homogeni. En general dels 65 als 75 anys es gaudeix d'autonomia econòmica i personal. Els majors de 80 anys però, és el segment de la població que més creixerà en proporció als altres. El Cens del 2001 a Espanya registra 1,6 milions de persones de més de 80 anys, al 2025 s'estima que seran 2,6 milions i al 2050 4 milions. La proporció de dones en aquest grup d'edat és major. En general, les dones viuen més anys, viuen soles més temps, i poden experimentar més períodes de pobresa i discapacitat al final de les seves vides.

La transformació de les estructures socials i familiars

Les considerables transformacions experimentades per la institució familiar, concretament, la progressiva desaparició de la família extensa, en la que els seus membres mantenien una societat d'ajut mutu des del moment del naixement fins al de la mort, han donat pas a una realitat molt diferent en la que tenen una presència important les famílies monoparentals i unipersonals constituïdes, quasi exclusivament, per gent d'edat molt avançada i especialment dones vídues.

D'altra banda l'evolució dels rols familiars i la incorporació de la dona, encara avui dia principal cuidadora dels familiars dependents, al treball fora de casa, genera situacions de sobrecàrrega domèstica que sovint afecten la cura de la gent gran. L'estructura de l'atenció social al nostre país, com a la majoria de països mediterranis, es basa encara en els lligams familiars com a principals proveïdors de la cura dels seus membres indefensos, quan la realitat és que la família cada vegada té menys capacitat per fer-ho.

És evident que aquesta situació a la que s'uneix la concepció que la nostra societat té de la vellesa com a una situació negativa afavoreixen la discriminació i la vulnerabilitat de la gent gran.

Així, si bé en la major part de societats tradicionals la persona d'edat avançada era portadora del patrimoni cultural de la comunitat a la que pertanyia i ocupava un lloc de rellevància social com a expert o savi, a la nostra societat no es valora la seva aportació. És possible que una de les tasques pendents per a la regeneració social i la prevenció de la violència domèstica sigui tenir en compte, redefinir i potenciar els valors i les actituds que la gent gran pot aportar, que són molts i molt necessaris.

Les persones grans sovint experimenten i manifesten que no tenen, o no identifiquen, un lloc de valoració social. La seva imatge sobre la vellesa és bastant negativa, i l'associen a la idea de que els grans son una molèstia per als altres, són inactius o tristos. La vellesa és considerada com un període de la vida en la que s'ha acabat la productivitat (índex de dependència) i la creativitat de les persones. La jubilació esperada i desitjada per molts com a un període que els hi ofereix la possibilitat de viure noves experiències sense dependre d'obligacions ni de constriccions temporals, es transforma en un període on s'aguditzen els problemes econòmics i predomina la inducció a la passivitat.

El coneixement que tenen les recents cohorts generacionals de gent gran sobre els seus propis drets ha augmentat considerablement i aquest element motiva que la defensa d'aquests drets sigui més rellevant.

Aquesta suma de factors, l'envelliment de la població i els canvis socials i en l'estructura familiar, juntament amb l'augment de la defensa dels drets de les persones, fan dels maltractaments vers la gent gran un problema emergent.

Resposta social i institucional envers la violència

L'ancià és en primer lloc una persona, i en tant que tal, mereixedora de la mateixa consideració i respecte que qualsevol altra jove o adulta; i en segon lloc, la vida és un dret i un valor per a tots els éssers humans sense excepció, amb independència de la seva edat o condició. Sense aquestes premisses no es pot construir una societat ni justa, ni lliure, ni solidària. La comprensió que una societat mostra per als seus ancians és un indicador molt sensible sobre el grau de maduresa de la mateixa.

En la Declaració Universal del Drets Humans s'estableixen els drets bàsics de tots els éssers humans en les esferes civil, política, social, econòmica i cultural. I és l'eina on reposa la base moral per a un ample ventall de lleis internacionals. Es considera que el maltractament a la gent gran es una qüestió de drets humans i és en aquest marc de referència on s'insereixen públicament les qüestions i les normatives relacionades amb el maltractament i la discriminació; on es lliura el combat contra els abusos que vulneren els drets socials i econòmics de la gent gran; i, per últim, on s'examinen respostes eficaces contra el maltractament i la violència.

Posteriorment, al Pla Internacional d'Acció sobre l'Envel·liment a Viena (1982), aprovat en la primera Assemblea Mundial sobre envelliment, es van definir els drets específics de les persones d'edat avançada. Aquests van ser ampliat i detallats en un document posterior denominat Principis de les Nacions Unides a favor de les persones d'edat (1991). En ell es demana als governs que incorporin aquests principis en els seus programes sempre que sigui possible. Els principis són: *Independència, Participació, Atenció, Autorrealització i Dignitat*.

En el nostre país, Catalunya, s'han posat en pràctica aquestes recomanacions. Concretament, el Consell Assessor de la Gent Gran de Barcelona i la Carta dels Drets i Deures de la Gent Gran de Catalunya són dos documents molt representatius dels drets i llibertats de les persones grans.

Les polítiques i els programes dirigits a l'envelliment actiu consideren també com a element fonamental potenciar les relacions entre diverses generacions. Avui dia, degut a separacions, distanciament físic i mobilitat laboral, la relació entre avis i nets ha quedat molt reduïda i malmesa. Tant és així que ha calgut aplicar una legislació específica per regular el règim de visites i el manteniment del contacte entre avis i nets en cas de separació conflictiva dels pares de les criatures.

Donat que un dels objectius de la política social vigent al nostre país és afavorir que la gent gran pugui viure al seu domicili, en el seu entorn, amb els seus familiars fins a la fi de la seva vida, cal dotar amb tots els mitjans i recursos adients de la política social i els serveis domiciliaris per a què això sigui possible en condicions.

Malauradament, a Catalunya no existeix cap dispositiu específic per abordar situacions de maltractaments a la gent gran, i és per aquest motiu que, en el seu defecte, que s'utilitzen o s'estan utilitzant, els serveis dirigits a la població de gent gran en general. Aquest és un dels punts més rellevants ja que repercuteix en la possibilitat de dur a terme una adequada intervenció.

El maltractament és un problema de caràcter social i per aquest motiu aplicar programes de prevenció és del tot necessari, així com crear recursos específics per intervenir en situacions de crisi. Ara bé, davant un problema tan complex la presa de decisions dels professionals ha de sustentar-se no només en fonaments teòrics i coneixements tècnics, sinó també en la incorporació d'una metodologia que avaluï l'acompliment dels principis ètics.

En el disseny de qualsevol estratègia que tingui com a objectiu abordar el tema dels maltractaments envers la gent gran s'ha de tenir en compte, ineludiblement, la seva opinió i la seva participació.

Al llarg dels darrers anys podem observar que Institucions molt rellevants, tant a nivell internacional com nacional, elaboren informes i celebren conferències centrades en el tema de la violència, abusos i maltractaments envers la gent gran, en els quals inclouen referents molt significatius i exposen recomanacions i mesures específiques, amb l'objectiu de sensibilitzar i educar a la població sobre la qüestió dels maltractaments, impulsar la creació de serveis per intervenir en els casos detectats, així com establir programes d'informació a fi de prevenir possibles situacions de maltractament.

Seguidament exposem alguns exemples:

- ***Primera Conferència Nacional de Consens sobre l'ancià maltractat.*** Es va celebrar a Almeria el mes de maig de 1995, on professionals de diferents disciplines varen participar en diferents comissions de treball, abordant els temes de definicions, tipologies, factors de risc, recerca i altres. Es va elaborar una Declaració d'onze punts que sintetitzen les conclusions a les que es van arribar. Entre altres destaquem:
  - 1.- Desconeixem la prevalença.
  - 2.-El maltractament a les persones grans s'observa en totes les classes socials i en tots els nivells socio-econòmics.
  - 3.- No disposem de legislació específica de protecció a les persones grans contra els abusos i es recorda que existeix la obligatorietat ètica i legal de notificar a l'autoritat competent els casos de sospita.
  - 4.- Tots els professionals que estan en contacte amb els ancians han de prestar atenció als signes i símptomes de maltractament.
  - 5.- El desconeixement i la negació del problema dificulta la prevenció i la intervenció.
  - 6.- És necessari que els propis ancians tinguin coneixement no tan sols del problema del maltractament sinó que també dels recursos existents a fi d'evitar les reincidències i seqüeles.
  - 7.- Es necessari fer més esforços per destinar més fons a la recerca del maltractament dels ancians.

- ***Foro Mundial ONG sobre Envel·liment. Madrid, abril 2002.***

En aquest espai de debat de les organitzacions no governamentals, s'arriba a la decisió de que les institucions han de prestar una atenció especial a les persones grans més fràgils i vulnerables que es trobin en situació de pobresa i/o dependència. També es fa menció a la manca de protecció legal en situació de violència o maltractament en tots els àmbits.

- ***Segona Assemblea Mundial sobre l'Envel·liment celebrada a Madrid l'any 2002.***

El Secretari General del Consell Econòmic i Social de Nacions Unides, en aquest marc va presentar un informe basat en els estudis, informació i documentació existent sobre el maltractament de les persones d'edat avançada amb la finalitat de contribuir als debats sobre elaboració de l'Estratègia internacional de Acció sobre l'Envel·liment, 2002. S'analitza la qüestió del maltractament dins un marc dels drets humans, presentant definicions i tipologies en un context de diversitat cultural, social i econòmica. S'intenta estimar les repercussions i conseqüències, i també es donen uns suggeriments respecte normatives que es podien aplicar en un futur. Es constata la necessitat de disposar d'informació fiable per consolidar el coneixement actual relatives al maltractament de la gent gran.

Per últim afirmar que en el moment actual, els professionals que tracten situacions de maltractament a persones grans intervenen en solitari i sense suport de serveis, recursos o qualsevol altra eina específica per utilitzar-la en aquests casos, la qual cosa crea un sentiment de desemparament pel fet d'abordar tots sols unes situacions complexes que pertanyen també al camp de moltes altres disciplines, han de trobar energia i motivació per afrontar aspectes on altres professionals no presten la seva col·laboració per no sentir-s'hi implicats.